

HADİKATÜ'L-EVLİYÂ

(حديقة الأولياء)

Hocazâde Ahmed Hilmi'nin
(ö. 1913)bazı tarikatlar ve kurucuları
hakkında bilgi veren eseri
(bk. HOCAZÂDE AHMED HİLMÎ).**HADİKATÜ'L-HAKİKA**

(حديقة الحقيقة)

İranlı mutasavvif-şair Senâî'nin
(ö. 525/1131 [?])
tasavvufa dair mesnevisi.

Tam adı *Hadikatü'l-hakika ve şerî'atü't-tarika* olup İran edebiyatında yazılan ilk önemli tasavvufî mesnevidir. Gazneli Sultan Fahrüddeve Behram Şah'a ithaf edilen eser, bu hükümdara övgüleri de (fahır) ihtiva ettiği için *Fahrînâme* veya *Kitâbü'l-Fahrî* adlarıyla da anılır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, çok beğendiği ve *Meşnevî*'sinde bazı konularını iktibas ettiği esere *Îlâhînâme* adını vermiştir.

524'te (1130) yazmaya başladığı eserini ölünceye kadar elinden bırakmayan Senâî, son taraflarında ihtiyarlığından bahsederken imkân bulduğu takdirde eseri genişleteceğini söyler. *Hadikatü'l-hakika* tamamlandı muhtevası duyulmaya başlandığında Horasan âlimlerinin büyük tepkisiyle karşılaşan Senâî, eserin bir nüshasını incelemeleri için Bağdat ulemâsına göndermiş ve onlardan gelen fetva sayesinde ortalık yatışmıştır. Kısa bir müddet sonra da vefat ettiğinden eseri genişletme imkânı bulamamıştır.

Aruzun hafif bahrinde yazılmış 10.000 beyitlik bir mesnevi olan *Hadikatü'l-hakika* tevhid, na't, aklın sıfatı, ilmin fazileti, gaflet, felek ve burçların tasviri,

hikmet, ata sözleri, aşk, kendinden önceki şair ve yazarların eserleri gibi konularla Behram Şah, vezirleri ve kadınlarının övgülerini ihtiva eden on bölümden meydana gelir. Eser tasavvufî bir mesnevi olmakla birlikte ele alınan konular bakımından yerine göre dinî, ahlâkî, felsefî, hikemî ve öğretici nitelikler de taşır. Senâî öldüğü zaman dağılık halde bulunan *Hadikatü'l-hakika*, Behram Şah'ın görevlendirdiği Muhammed b. Ali er-Reffâ tarafından düzenlenmiştir. Reffâ esere bir mukaddime yazmış ve bunun içine eserin bazı nüshalarında bulunan Senâî'nin mukaddimesini de almıştır.

Senâî'nin diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserin de yazma nüshaları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, şairin ölümünden sonra eserlerinin ayrı kimseler tarafından derlenmiş olması ile açıklanabilir. Nitekim *Hadikatü'l-hakika*'nın bilinen en eski nüshasında (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1672 [istinsah tarihi 552/1157]) önsöz bulunmadığı gibi bu nüsha bölümlere de ayrılmamıştır. Bölümlere ayrılan nüshalar arasında da farklılıklar olup bazıları on, bazıları ise sekiz bölümdür.

Eser Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî-i Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Merâgî gibi şairler üzerinde etkili olmuş, bunlardan birincisinin *Maḥzenü'l-esrâr*, ikincisinin *Tuḥfetü'l-İrâkeyn*, üçüncüsünün de *Câm-ı Cem* adlı eserlerinin ilham kaynağı olmuştur.

Hadikatü'l-hakika Bombay (1275) ve Leknev'de (1295/1818), ayrıca Müderris Rızavî tarafından Tahran'da yayımlanmıştır (1329 hş., 1368 h.). J. Stephenson eserin bir bölümünü İngilizce'ye tercüme ederek metniyle birlikte neşretmiştir (Kalküta 1911).

Meşnevî şâirlerinden Hindistanlı âlim Abdülatîf el-Abbâsî el-Gucerâtî, çeşitli

nüshalarını karşılaştırarak tam bir metnini ortaya koyduğu eseri *Leṭâ'ifü'l-hadâ'ik min nefâ'isi'd-dekâ'ik* adıyla şerhetmiştir (Leknev 1877, 1886).

Hadikatü'l-hakika'dan seçmeler yapılarak çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Bunlardan genellikle Attâr'ın eseri olarak bilinen *Müntehab-ı Hadika* (*İntihâb-ı Hadika*), Dâî-i Şîrâzî diye tanınan Nizâmeddin Mahmûd-i Şîrâzî'ye aittir. Bu seçmenin bizzat Senâî tarafından yapıldığı da söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Senâî, *Hadikatü'l-hakika* (nşr. Müderris Rızavî), Tahran 1368, nâşirin önsözü; a.mlf., *The First Book of the Hadikatü'l-Haḳīqat* (nşr. ve trc. M. J. Stephenson), New York 1975; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifin*, I, 222; II, 740; Abdülkâdir el-Bedâûnî, *Müntehabü't-tevâriḥ* (nşr. G. S. A. Ranking), Delhi 1986, I, 57-60; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 549-551; Browne, *LHP*, II, 317-322; Halîlullah Halîlî, *Aḥvâl ü Âşâr-ı Ḥakim Senâî*, Kâbil 1340; Şibî en-Nu'mânî, *Şîr'ü'l-Âcem* (trc. M. Takî Fahr-i Dâî-yi Gîlânî), Tahran 1316 hş., I, 155-156; Rypka, *ILG*, s. 225-226; Safâ, *Edebiyyât*, II, 552-586; Neftî, *Târîḥ-i Naẓm u Neşr*, I, 76; FME, s. 26-31; Zehrâ-yi Hânlerî (Kiyâ), *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî-yi Derî*, Tahran 1348 hş., s. 178; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 522-530; Ahmed Ateş, "Senâî", *IA*, X, 481-482.

MÜRSEL ÖZTÜRK

HADİKATÜ'S-SUADÂ

(حديقة السعداء)

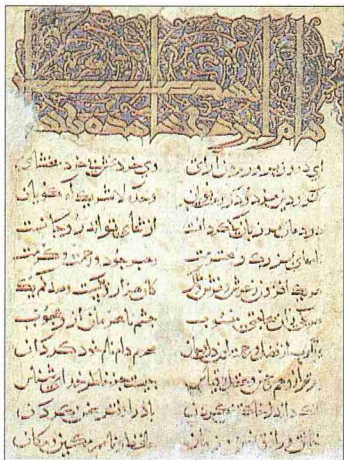
Fuzûlî'nin

(ö. 973/1556)

Kerbela Vak'ası'nı
işlediği mensur eseri.

Hz. Peygamber'in torunu Hüseyin'in, Emevî Halifesi Yezîd b. Muâviye'nin Basra valisi Ubeydullah b. Ziyâd kuvvetleri tarafından 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) Kerbelâ'da şehid edilmesi, o tarihten beri müslümanlar arasında derin bir üzüntü uyandırmıştır. Özellikle Şîî müslümanlarca aşırı bir şekilde üzerinde durulan bu olay hakkında Arap, İran ve Türk edebiyatlarında önceleri tarihî-menkıbevî, sonraları edebî mahiyette "maktel-i Hüseyin" veya kısaca "maktel" adı verilen birçok eser kaleme alınmıştır. *Hadikatü's-suadâ* ise bu türün Türk edebiyatındaki en başarılı örneğidir.

İran edebiyatında çok meşhur bir maktel olan Hüseyin Vâiz-i Kâşîff'nin Farsça *Ravzatü's-ş-şühedâ*' adlı kitabını kompozisyon bakımından örnek alan Fuzûlî eserini, Arap edebiyatında bu konuda tanınmış Ebû Mihnef'in *Maḳtelü'l-Hüseyn* ile Radiyyüddin İbn Tāvûs'un *el-Mel-*

Senâî'nin
Hadikatü'l-hakika
adlı eserinin
unvan sayfası ile
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Bağdatlı
Vehbi Efendi,
nr. 1672)

hûf fi katle't-ıfuf gibi kitaplarından da faydalanarak meydana getirmiştir. *Hadikatü's-Suadâ*'nın mukaddimesinin sonuna doğru bu kaynakları zikreden Fuzûlî özellikle Kâşîfî'nin eserine bağlı kaldığını ifade eder (eserin bu kaynaklarla mukayesesi için bk. Nevvar Ahmet, *Fuzûlî'nin Nesri* [mezuniyet tezi 1938], İÜ Ed.Fak.; Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 272-274; Fuzûlî, *Hadikatü's-Sü'edâ*, hazırlayanın önsözü, s. XXXIII-XL).

Fuzûlî'nin en hacimli eseri olan *Hadikatü's-suadâ*, esas itibariyle mensur olmakla beraber metin arasında toplam 1152 beyitten oluşan on altısı Arapça, 525'i Türkçe 541 parça manzumeye de yer verilmiştir. Eser bir mukaddime, on bölüm (bab) ve bir hâtmeden ibarettir. Fuzûlî mukaddime, Kerbelâ Vak'ası'nı anlatan Farsça ve Arapça eserler bulunduğu halde Türkler'in bundan mahrum kaldığını, bu sebeple kendisinin bir maktel yazdığını söylemektedir. Eserin birinci bölümünde Âdem, Nuh, İbrâhim, Ya'kûb, Mûsâ, İsâ, Eyyûb, Zekeriyyâ ve Yahyâ peygamberlerin uğradıkları belâlardan, ikinci bölümde Hz. Muhammed'in Kureys'ten çektiği eziyetlerden, üçüncü bölümde vefatından, dördüncü bölümde Hz. Fâtıma'nın hayat hikâyesiyle ölümünden, beşinci bölümde Hz. Ali'nin şehâdetinden, altıncı bölümde Hz. Hasan'dan, yedinci bölümde Hz. Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye gelişinden, sekizinci bölümde Müslim b. Akil'in şehâdetinden, dokuzuncu bölümde Hz. Hüseyin'in Mekke'den Kerbelâ'ya gelişinden bahse-

dilmektedir. Hz. Hüseyin'in Yezîd ordusuyla savaşının anlatıldığı onuncu bölüm iki kısımdan meydana gelmiştir: Birinci kısım Hür b. Yezîd ile bazı kişilerin öldürülmesine, ikinci kısım Hz. Hüseyin'in ve Ehl-i beyt'in şehâdetine ayrılmıştır. Hâtime ise üç kısımdan ibarettir. Ehl-i beyt kadınlarının Şam'a gitmesini anlatan birinci kısım terakibibend şeklindeki meşhur Kerbelâ mersiyesiyle son bulmakta, ikinci kısımda on iki imam hakkında kısa bilgi verilmektedir. "Münâcât" başlığını taşıyan üçüncü kısımda Fuzûlî, Kanûnî Sultan Süleyman'a ve maktelini yazması için kendisini teşvik eden Mehmed Paşa'ya dua etmektedir.

Hadikatü's-suadâ'nın yazıldığı tarih eserde belirtilmemiştir. Eldeki en eski nüsha, tanınmış hattat Mîr Ali Herevî hattıyla yazılmış olan ve on yedi minyatür ihtiva eden Kahire yazmasıdır. Bunun üzerinde istinsah tarihi bulunmamakla beraber kütüphane kayıtlarına 953 (1546) tarihli olarak geçmiştir (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, Târîh Türkî Tal'at, nr. 81). Konya nüshası ise 954 (1547) yılına aittir (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., nr. 118). Bundan dolayı eserin bu tarihlerden de önce kaleme alındığı tahmin edilmektedir.

Eserlerinde Âzerî Türkçesi'nin özellikleri görülen Fuzûlî'nin *Hadikatü's-suadâ*'sı, *Beng ü Bâde* ve Türkçe divanına oranla Osmanlı Türkçesi'ne daha yakındır. Eserin üslûbu muhtevaya göre yer yer değişiklik göstermektedir. Girişlerde edebî sanatlarla süslü, terkipli, uzun ve se-

cili cümleler kuran, mukaddimeleri âyet, hadis ve İslâm büyüklerinin sözleriyle zenginleştiren Fuzûlî rivayetleri naklederken ve olayları anlatırken daha sade ve kısa cümlelere yer vermiştir.

Hadikatü's-suadâ, Fuzûlî'nin inancına ve milliyetine dair bilgiler de ihtiva etmektedir. Şair, Farsça divanının mukaddimesinde Kerbelâ toprağının mazlumların kanı ile karıştığını, kendisinin de bu mihnet beşiğinde meşakkat sütü ile beslenip buranın suyu ve havası ile büyüdüğünü söylemektedir. Fuzûlî eserini bu duygu ve düşünceler içinde samimiyetle ve coşkun bir lirizmle kaleme almıştır. Maktelde ifade o kadar akıcı ve etkileyicidir ki eser yazıldığı tarihten itibaren Bağdat, Necef ve Kerbelâ'ya uğrayan ticaret kervanları ve muharrem aylarında Hz. Hüseyin'in kabrini ziyarete gelenlerin aracılığı ile kısa zamanda Türkler'in yaşadığı bütün bölgelerde tanınmış, ilgiyle karşılanmış, hem Şii hem Sünnî Türkler tarafından sevilmiş, özellikle Hz. Hüseyin'in ölüm yıl dönümlerinde okunmuş ve dinlenmiştir.

Kendi döneminden itibaren hemen bütün tezkirecilerle yakın dönem tenkitçileri eserin benzerleri arasında üstünlüğünden takdirle bahsetmişlerdir. Bağdatlı Ahdfî, 971'de (1564) kaleme aldığı tezkiresinde *Hadikatü's-suadâ*'nın havas ve avam arasında meşhur olduğunu ifade etmekte, Evliya Çelebi de Dergez'in şehrinde yapılan bir tâziye toplantısında eserin mukaddes bir kitap gibi okundğunu anlatmaktadır. Mehmed Enver, XX. yüzyılda Safranbolu ve çevresinde yaşayan göçebelerin en beğendikleri eserin bu kitap olduğunu yazmaktadır. M. Fuad Köprülü, *Hadikatü's-suadâ*'nın Anadolu Bektaşîleri ve yörükleri arasında muhter bir eser olduğunu söyler.

Fuzûlî'nin eserinin bir özelliği de Âl-i abâ sevgisine Şiîler kadar önem veren Sünnî tarikatlarda bilhassa muharrem ayında tekke ve evlerde okunması, ayrıca içinde yer alan manzum kısımların yapılan törenlerde "muharremiyye", "mersiye-i Kerbelâ" veya "mersiye-i Âl-i abâ" adıyla bestelenerek on gece sıra ile tenzenüm edilmesidir.

Hadikatü's-suadâ Türk edebiyatında en çok istinsah edilen eserlerden biridir. Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde tesbit edilebilen, bazıları çok değerli minyatürlerle tezyin edilmiş 230 yazma bile herhalde *Hadikatü's-suadâ* nüshalarının gerçek sayısını vermekten uzaktır.

Hadikatü's-suadâ'nın ilk sayfasıyla minyatürlü bir sayfası (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 4321, vr. 1^b, 18^y)

Eser, 1253'ten (1837) 1304'e (1887) kadar ilk ikisi Bulak'ta, diğerleri İstanbul'da olmak üzere sekiz defa basılmış, tenkitli neşri doktora çalışması olarak Şeyma Güngör tarafından hazırlanmış ve bir inceleme ile birlikte yayımlanmıştır (Ankara 1987). Eserin günümüz Türkçesi ile yapılan neşirleri ise şunlardır: Selahaddin Güngör, *Saadete Ermişlerin Bahçesi* (İstanbul'da 1955'ten 1990'a kadar sekiz defa basılmıştır); Mehmed Faruk Gürtunca, *Saadete Erenlerin veya Kerbelâ Şehitlerinin Bahçesi* (İstanbul 1970, 1979, 1980); Servet Bayoğlu, *Erenler Bahçesi* (I-II, 1986-1990).

Hadikatü's-suadâ'nın tesiri şöhreti nisbetinde geniş ve devamlı olmuştur. Ayrıca başta Kerbelâ mersiyesi olmak üzere maktelin bütününü örnek alan eserler de yazılmıştır. Bunların içinde en tanınmış, Dârendeli Bekâyî'nin (ö. 1200/1785) manzum *Kitâb-ı Kerbelâ*'sıdır. *Hadikatü's-suadâ* Mehmed Mehdi tarafından 1877'de Farsça'ya çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuzûlî, *Hadikatü's-Sü'edâ* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, ayrıca bk. hazırlayanın önsözü, s. XV-LXXIII; a.e.: *Erenler Bahçesi* (s. nşr. Servet Bayoğlu), İstanbul 1986-90, sadeleştirme önsözü, I, 13-15; Ahdi, *Gülşen-i Şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2604, vr. 97r; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 356; Münzevi, *Fihrist*, VI, 4432-4433; Abdülkadir Karahan, *Türkçe Maktal-i Hüsayn'ler ve Hadikatü's-Süada* (travay, 1937-38), İÜ Ed.Fak.; a.mlf., "Fuzûlî'nin Hadikatü's-Suadâ'sı", *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 267-274; a.mlf., "Fuzûlî", *DİA*, XIII, 245; *Fehresü'l-Mahtâtâtü'l-Türkiyye el-'Osmâniyye*, Kahire 1987, I, 345; Mehmed Enver, "Safranbolu ve Çevresinde Göçebeler", *HBH*, IV/40 (1934), s. 83; Mustafa Uzun, "Fuzûlî'nin Bestelenmiş Eserleri", *Fuzûlî Kitabı: 500. Yılında Fuzûlî-Sempoziumu Bildirileri*, İstanbul 1996, s. 333-335; M. Fuad Köprülü, "Fuzûlî", *İA*, IV, 694-695.

ŞEYMA GÜNGÖR

HADİKATÜ'L-VÜZERÂ

(حديقة الوزراء)

Osmanzâde Ahmed Tâib'in
(ö. 1136/1724)

Osmanlı sadrazamlarına dair
biyografik eseri.

Türünün Türkçe'de ilk örneği olup Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın emriyle yazılmış ve ona ithaf edilmiştir. Dîbâçesinde adı *Hadika-i Vüzerâ* şeklinde geçerse de eser *Hadikatü'l-vüzerâ* adıyla tanınmış ve bu adla yayımlanmıştır.

Hadikatü'l-vüzerâ, Osman Gazi'nin oğlu olduğu ileri sürülen Alâeddin Paşa'dan Râmi Mehmed Paşa'ya kadar (ö.

1707) doksan üç sadrazamın biyografisini ihtiva eder. Ancak bu dönemde vezirî âzamlık makamında bulunanlardan bazıları kitapta yer almamaktadır. Nitekim Orhan Gazi'nin vezirlerinden Mahmud oğlu Nizâmeddin Ahmed Paşa ve Hacı Paşa; Orhan Gazi ve I. Murad devri vezirlerinden Sinâeddin Yûsuf Paşa (Uzunçarşılı, I, 581-582); Çelebi Mehmed zamanında Çandarlı Ali Paşa'nın kısa bir süre halefi olan Osmancıklı İmamzâde Halil Paşa; Çelebi Mehmed'in son, II. Murad'ın ilk vezirîâzamları Bayezid Paşa; II. Murad devri vezirîâzamlarından Amasyalı Hızır Dânişmend oğlu Koca (Hoca) Mehmed Nizâmeddin Paşa (Danışmend, I, 427); Fâtih Sultan Mehmed devri vezirîâzamlarından üç yıl bu makamda kalan Rûm Mehmed Paşa ile *Tazarru'nâme* sahibi Sinan Paşa; Yavuz Sultan Selim'in vezirîâzamlarından Dukakinzâde Ahmed Paşa; I. Ahmed ve IV. Murad devri vezirîâzamlarından olan Kayserili Halil Paşa ile Koca Mûsâ Paşa (a.g.e., III, 504-505, 508); IV. Mehmed tarafından vezirîâzamlığa tayin edilen, fakat daha İstanbul'a gelmeden azledilen Girit serdari Deli Hüseyin Paşa'dan bahsedilmemektedir.

Eserini kaleme alırken faydalandığı kaynakların adını zikretmeyen Osmanzâde Ahmed Tâib, vezirîâzamların biyografilerine önemlerine göre değişik hacimlerde yer vermiştir. *Hadikatü'l-vüzerâ* 1271 (1855) yılında İstanbul'da yayımlanmış, bunun tıpkıbasımı 1969'da Freiburg'da yapılmıştır.

Hadikatü'l-vüzerâ büyük ilgi görmüş ve esere müteselsil zeyiller yazılmıştır: 1. Dilâver Ağazâde Ömer Vahid Efendi'nin (ö. 1172/1758) zeyli. Defterhâne'de yeti-

şen, teşrifatçıbaşılık, maliye tezkireciliği, piyade mukabeleciliği, sipah kâtipliği, başmuhasebecilik yapan ve Râgıb Paşa'nın sadrazamlığı zamanında reîsülkütâblığa kadar yükselen Ömer Vahid Efendi, Osmanzâde Ahmed Tâib'in bıraktığı yerden başlattığı zeyline özel bir ad vermemiştir. Eser, III. Ahmed'in ilk sadrazamı olan Kavanoz Ahmed Paşa ile başlamakta ve Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ile sona ermektedir. On üç sadrazamın biyografisini ihtiva eden bu zeyil *Hadikatü'l-vüzerâ* ile birlikte basılmış ve yine onunla birlikte tıpkıbasımı yapılmıştır. 2. *Gül-i Zibâ*. Şehrizâde Mehmed Saîd (ö. 1178/1764-65) tarafından kaleme alınmıştır. Osmanzâde'nin kaldığı yerden başlayan eser Said Mehmed Paşa'ya kadar gelmektedir. *Gül-i Zibâ*, Ahmed Câvid tarafından Dilâver Ağazâde'nin zeyliyle karıştırılmış ve ona mal edilmiştir (*Verd-i Mutarrâ*, s. 3). Henüz yayımlanmamış olan eserin Türkiye'de (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2415/2 [vr. 7 vd.], Cevdet Paşa, nr. 143/3 [vr. 81 vd.]; TTK Ktp., nr. 39; TSMK, Hazine, nr. 1306, Emanet Hazinesi, nr. 1236 [vr. 1^b-27^b]; Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 384/5 [vr. 114 vd.], Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 195/3 [vr. 136 vd.], Esad Efendi, nr. 2246/2 [vr. 61 vd.], Lala İsmail, nr. 338/4 [vr. 146 vd.]) ve Türkiye dışında çeşitli kütüphanelerde (Berlin, Münih ve Viyana Devlet kütüphaneleri) yazma nüshaları vardır. 3. *Verd-i Mutarrâ*. Ahmed Câvid (ö. 1803) tarafından yazılmıştır. Râgıb Paşa'dan başlayarak III. Selim devri sadrazamlarından Yûsuf Ziyâeddin Paşa'nın 1798 yılındaki ilk sadâretine kadar yirmi dört sadrazamın

Hadikatü'l-vüzerâ'nın
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hüsrev Paşa,
nr. 384/2)

